

PÕLLUMAJANDUSE AJALOOST

TARTU EESTI PÕLLUMEESTE SELTS JA PÕLLUTÖÖLEHT (1907...1918)

Ü. Oll, E. Rihma

Eesti talupoja erialane valgustamine algas kirjasõnas juba 18. sajandil, kusjuures nõuandjateks olid pastorid ja teised saksa soost tegelased, kes maakeeles kirjutamist endale alaväärstavaks ei pidanud. J. Kuuma (1983) järgi on Anton Thor Helle oma 1732. a. ilmunud eesti keelt käsitleva raamatu lõpus puudutanud ka linakasvatust ja mesindust. Põllumajanduslikku koolitust annab ka A. W. Hupeli Põltsamaal ilmunud ajakiri *Lühhike õppetud...* (1766...1767). Nõuandeid loomakasvatuse ja mesinduse kohta saab Fr. W. v. Willmanni raamatust *Juttud ja Teggud kui Monkingad Õpetussed, mis maiapidamise pärrast tarvis lähtvad* (1782, kordustrukid 1787, 1804, 1838).

Järgmisel sajandil ilmuvad ka eesti autorite põllumajanduslikud kirjatööd. C. R. Jakobson tuleb välja otse "suurteosega" *Teadus ja seadus põllul* (1869, 1871). Veel võiks nimetada tema brošüüre *Kuidas põllumees rikkaks saab?* (1874), *Kuidas karjad ja nende saagid meie põllumeestele rikkuse allikaks saavad* (1876) ja *Eesti hobused* (1876). Möödunud sajandi viimasel aastakümnel ilmus juba rida põllumajandusraamatuid, nagu R. Obrami *Põllumehe käsiraamat* (1893), G. Markuse *Mõistlik põllumees* (1896) jt.

Tekkisid ka esimesed põllumajandusajakirjad: J. W. Jannseni toimetamisel *Eesti Põllumees* (1868...1889) ja Hendrik Laasi *Põllumees* (1895...1912).

Kuid põllumajandusajakirjanduses kujunes murranguliseks siiski *Põllutöölehe* ilmuma hakkamine. See sai teoks Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi algatusel, kusjuures eestvedajaks oli Seltsi abiesimees Aleksander Eisenschmidt. Põllumeesteseltside häälekandja loomise mõte ise ei pärinenud Eisenschmidtilt, see oli välja öeldud juba esimesel põllutöö kongressil 1899. aastal. Hiljem oli ka Väandra Põllumeeste Selts koostanud ajakirja asutamise eesmärgil ühe ringkirja, kuid tegudeni ei jõutud. 1906. aasta sügisel võttis Tartu Eesti Põllumeeste Selts ohjad enda kätte. Teistele seltsidele saadeti teade: "Tulge kaasa!"

Kaasa tuldi ja ei tulnud ka. Ei saa öelda, et teised põllumajandusseltsid oleksid *Põllutöölehte* ignoreerinud, ajakirja toetati nii rahaliselt kui ka tellimisega, kuid ... A. Eisenschmidt (1910) kirjutab:

Kuid nähtavasti oli siiski nendel õigus olnud, kes kartsivad, et teised põllumeesteseltsid Tartu Eesti Põllumeeste Seltsile seda mitte andeks ei anna, kui ta ilma teisteta põllutööajakirja väljaandmist hakkab korraldama.

Põllutöölehe esimene number ilmus 1907. aasta esimesel nädalal. Nagu Tartus ilmuv *Baltische Wochenschrift*, sai sellestki nädalaleht. Ajakirja vastutavaks (aga ka tegelikult) toimetajaks oli Aleksander Eisenschmidt, Königsbergi ülikoolis agronoomilise hariduse omandanud mees (1911. aastast filosoofiadoktor).

Põllutöölehe haare oli väga lai. Tema rubrikatsioonid kannavad järgmisi nimetusi:

1. Põllutöö ja maa parandus
2. Heinamaade parandamine
3. Loomapidamine (hilisemates numbrites eraldi tõuparandamine)
4. Loomatoidu kasvatamine
5. Kodulindude pidamine
6. Kalakasvatus
7. Piimatalitus
8. Põllutöö riistad ja masinad
9. Üldised rahvusmajanduslised ja ühiselulised küsimused
10. Ühistegevus

11. Agraarpoliitilised küsimused
12. Üldised loodusteaduslised kirjatööd
13. Rahvaharidus ja elukutseline haridus
14. Üldised tehnilised kirjatööd
15. Metsaasjandus
16. Tervishoid
17. Aiatöö
18. Käsitöö
19. Mitmesugused küsimused
20. Ringkirjad ja teadaandmised
21. Seltsidest
22. Vastused küsimiste peale

Lisaks veel toimetusele saadetud kirjandus, toimetusele tulnud kirjad, *Põllutöölehe* näitemüügi aruanne ja kirjavastused.

Ajakirja ilmus ühtekokku 561 numbrit (neist 10 kaksiknumbrina). *Põllutöölehe* kaasväljaandeiks olid *Aiatööleht*, *Käsitööleht*, *Tervis*, *Ühistegevusleht* ja *Naesterahva Töö ja Elu*. *Aiatööleht* (tegevtoimetaja M. Reinik) ilmus aastatel 1907...1917 kord kuus, 1918. aastal kuuel korral. Kõige rohkem võeti sõna loomakasvatuse (kaasa arvatud ka piimandus) küsimustes – 1090 artiklit. Taimekasvatustlike artikleid on publitseeritud 641. Viimasel kahel (1917 ja 1918) aastal on taimekasvatusest siiski rohkem kirjutatud kui loomakasvatusest.

Peab ütleva, et *Põllutöölehe* kvaliteet oli selle aja kohta väga kõrge, see ületas märksa H. Laasi toimetatud *Põllumeest* ja ei jäänud alla *Baltische Wochenschriftile*.

Taimekasvatuses käsitleti eriti põldude väetamist, juurviljakasvatust (see oli tollal uudne asi), linakasvatust, seemnevilja kasvatamist ja säilitamist, taimehaigusi, põldheinakasvatust. Oli kirjutisi seoses hooajatöödega.

Loomakasvatuse oli esikohal tõuparandus (tõuvalik, karjauurimine, sugupullid, karja-kontroll), loomade söötmine, piimaühistud jm. küsimused. Küllalt palju kirjutati ka loomade haigustest ja ravist.

Omajagu tutvustati ka välismaa põllumajandust.

Põllutöölehe vilkamad autorid olid Aleksander Eisenschmidt, Jaan Hünerson, Jaan Mägi, Aleksander Lilienblatt, Jaan Raamot, August Laas, Hans Johani, Karl Saral, Johannes Kool (Eestivend), Peeter Liebus, Ado Johanson, Peeter Kallit, Mihkel Pill, E. Märtzin, J. Tiidt. Kõik need mehed on läinud ühel või teisel viisil meie põllumajanduse ajalukku.

Esimesel kolmel ilmumisaastal oli toimetustöö suuresti A. Eisenschmidti õlgadel. Kuigi eelarves oli ette nähtud ka abitoimetaja koht, ei selgu kusagilt, kes seda kohta neil aastatel täitis. Et A. Eisenschmidt oli aktiivselt tegev mitmes teises ettevõtmises (Tartu Põllumeeste Seltsi raamides loodud, kuid hiljem iseseisvunud Tartu Majandusühisuses, Tartu Laenu- ja Hoiuühisuses, Sordiparanduse Toimkonnas jm.), siis käis ajakirja toimetamise töö talle üle jõu. 1910. aastal asus abitoimetajana tööle Jaan Mägi, kes tuli Novo-Aleksandriiski Põllunduse ja Metsanduse Instituudist, kus ta oli kursuseeksamid sooritanud, kuid diplomitöö oli veel kaitsmata. Samas taotleb A. Eisenschmidt aga toimetamistööst üldse vabanemist.

Peab siiski märkima, et A. Eisenschmidti tagasiastumistaotlusel oli veel teine põhjus: kriitika *Põllutöölehe* väljaandmise asjas polnud vaibunud, vastupidi, see oli nüüd kandunud ka ajakirja sisule. A. Eisenschmidt (1910a,b,c) esineb kirjutisega *Põllutööleht ja tema arvustajad*, mis käib läbi kolme numbri. Ta kirjutab: ... "*Põllutööleht*" niihästi aineliselt kui ka vaimselt täiesti ühe seltsi mõju all seisvat, õieti ainult Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi eestseisuse tujude tallermaaks olevat. On öeldud, et Tartu Eesti Põllumeeste Selts on olnud "isemeelne", ei pea teiste seltsidega ajakirja väljaandmise osas nõu. Selline oli siis *Põllutöölehe* kriitikute arvamus.

Üks innukamaid kritiseerijaid oli Väandra Põllumeeste Selts, kes selleks tööks oli valinud isegi kolmeliikmelise komisjoni. See komisjon ei andnud armu ühelegi *Põllutöölehes* ilmunud kirjatööle. A. Eisenschmidt olevat isegi palunud, et Väandra Põllumeeste Selts esitaks ajakirjale ühe hea kirjatöö, mida saaks teistele eeskujuks seada. Esitatigi, kuid selline, mille *Põllutöölehe* toimetuse oli varem välja praakinud ja autorile tagasi saatnud. Ka nüüd lükati see tagasi. Põhjenduses oli veel märgitud, et üks teine samateemaline kirjutis on juba ilmunud.

Oma koosolekul 24. mail 1909 nõudis Vändra Põllumeeste Selts *Põllutöölehel* rohkem "majanduse teadust", s.t. kirjutisi talu kui terviku majandamisest, mitte aga vaid põlluharimis- ja karjakasvatusalast nõuannet. Selles osas näib vändralastel mõneti õiguski olevat, sest ökonomika küsimused jäävad tõepoolest ajakirjas tahaplaanile (muide, see kipub nii olema ka praegusaegsetes teadusajakirjades).

Põllutöölehele on sellal ka ette heidetud suuri kulusid toimetaja liiga kõrge palga (1000 rbl. aastas) tõttu. Selle raha eest tegevat toimetaja liiga vähe tööd. A. Eisenschmidt vastab niisuguse kriitika tegijatele, et nad ei tunne toimetaja tööd:

Ühe lehekülje parandamine ja ümbertöötamine (mõeldud on teiste autorite käsikirju) kulutab niisuguse töö juures sagedasti rohkem jõudu ja aega, kui kolme lehekülje kirjutamine.

Näib, et *Põllutöölehega*, õigemini vist küll sellega, et see oli Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi ajakiri, ei olnud rahul ka Viljandi Põllumeeste Selts. 1908. aastal anti teada, et järgmisest aastast hakkab ilmuma *Sakala* lisana kaks korda koos *Maamees*, toimetajad J. Kipper (muide, tema pojast Akselist sai Eesti nimekamaid astronoomi, akadeemik) ja H. Turp. See teade anti edasi ka *Põllutöölehe* kaudu (Uus põllutöö ajakiri, 1908).

J. Kipper kirjutas: "*Sakala*" põllutöölisa selle otstarbega asutatud on, et ka nendel oma mõtteid ja arvamisi võimalik oleks avaldada, kelle ilmavaated ehk mõnikord "*Põllutöölehe*" omadega kokku ei käi või koguni vastastikku põrkavad ja sellepärast viimase talus vast kinnist ust leiavad.

Paljudel talupidajatel oli ajakirjandusest omamoodi arusaamine. Nad ei osanud, pigem ei suutnud vähese ettevõtlikkuse tõttu ajakirjas soovitatut ellu viia ja seepärast pidasid *Põllutöölehe* tellimist end mittetasuvaks raharaiskamiseks. Kord saanud instruktor M. Talts (on teada, et 1908. a. algul valiti see mees Põltsamaa Põllumeeste Seltsi instruktoriks) oma küsimusele, kas ta *Põllutöölehte* loeb, vastuseks: *Meie pool "Põllutöölehte" ei loeta, meie pool loetakse raha.*

Põllutöölehe toimetajat süüdistati ka selles, et ta praktilist põllumajandust ei tunne.

Selline ütlemine ärritab A. Eisenschmidti eriti tugevasti ja ta lükkab süüdistuse otsustavalt ümber. Tsiteerime *Põllutöölehte* (1910c):

Mis aga sellesse puutub, et "Põllutöölehe" toimetaja kirjatööd liiga "õpetatud" ja tegelikult elust lahus oleks, siis on see igatahes ränk eksitus. Nende ridade kirjutaja ei ole põllutöid mitte ainult ülikoolisaalides õppinud. Pikema õppeaja on ta adra taga läbi teinud. Sellepääle vaatamata, et ta talupidaja pojana sündinud ja juba isakodus talutöödega tegemist on teinud, on tema üle 6 aasta võõral leival põllutööd teinud. Õppinud on ta põllutööd Kastre mõisas, mille selleaegne omanik kadunud Nikolai v. Essen otse raudne põllumees oli. Kastres võis põllutöid õppida. "Noorherrased" kadunud Kastre mõisa omanik tarvitada ei võinud. Pääle selle on praegune "Põllutöölehe" toimetaja veel 3 aastat iseseisvaks mõisavalitsejaks olnud. Alles siis tuli ülikooliaeg. Kõik teaduslik töö on alles siis tehtud, kui tegelik kool seljataga oli. Ja ka väljamaal ei ole nende ridade kirjutaja tegelikult tööst mitte kaugele jäänud. Suvised ülikooli vaheajad oli temal järgemööda: esimene aasta ülikooli katsemõisas assistendiks, teisel aastal Tapinau piimatalituses ja viimaks Tapinau aednikkude õppeasutuses aiapoisiks.

Loomu poolest on nende ridade kirjutaja ihu ja hingega tegelik põllumees ja sellest peaks ka tema kirjatööd tunnistust andma. Mitte et välja kutsuda, vaid huvitatuse pärast asja vastu oleks nende ridade kirjutaja tõesti tänulik, kui neid kirjatöösid nimetataks, kust tema tegelikkude olude tundmatust välja võiks lugeda...

On ka asju, millele vastu vaielda ei saa. Kui kodumaa põllumeestel praegu väetusküsimuse ja kunstsõnnikute kontrolli pääle sootu teine vaade on, kui 4 aasta eest, kui ei ole see siis mitte esimeses rinnas just "Põllutöölehe" töövili? Kus mujal on seda küsimust sellise põhjalikkusega harutatud? Ja siia puutuvad kirjatööd on peamiselt kõik "Põllutöölehe" peatoimetaja kirjutatud. Et nendel kirjatöödel mõju ei puudu, näitas juba see, et praegusel ajal ärimehed, kes ennemini selle pääle ei mõtelnudgi, kuulutama peavad, et nende kunstsõnnik kontrolli alt läbi käib. Nelja aasta eest kuulutasivad nemad ainult, et kottidel "kukk" või "kotkas" pääl on...

Loomatoidu küsimuses on lugu nõndasama. Kes kodumaa väikepõllumeeste hulgas kiitis 5 aasta eest segaheina! Kes oli loomatoidu-juurikate kasvataja?

Kui praegu lugu teine on ja vahest ütelda tahetakse, et ilma "Põllutöölehetä" need tööharud nõndasamuti edenenu oleks, siis vastatagu ometi, kes on siis kodumaal sellel põllul niisama palju tööd ära teinud kui just "Põllutööleht" ja tema kõige lähemad tegelased.

A. Eisenschmidt annab ka oma palgast aru. Ta on *Põllutöölehe* toimetajaks määratud 1. septembrist 1906 ja talle on selle töö eest aastapalgaks ette nähtud 1000 rbl. Olgu öeldud, et samast ajast sai temast ka Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi kaubandusosakonna juhataja (aastapalgaga 500 rbl.). 1. jaanuarist 1909 tekkis kaubandusosakonnast Tartu Majandusühisus, kust A. Eisenschmidt hakkas saama 1500 rbl. aastas. *Põllutööleht* tõstis toimetaja palga 1020 rbl-le. 1. jaanuarist 1910 lisas majandusühisus palgale 300 rbl.

Need palgarahad ei paista A. Eisenschmidti meelest kuigi suured olevat, sest ta arvas, et selle palga oleks võinud tema ka koduvallas talurentnikuna välja teenida.

Vaatamata mõningatele etteheidetele jätkas *Põllutööleht* koos lisalehtedega edukalt ilmumist. Tal oli küllalt märkimisväärne arv lugejaid.

Juba ilmumise esimesel aastal oli *Põllutöölehel* 1091 lugejat, *Käsitöölehel* koguni 1159, *Aiatöölehel* 783. 1908. aastaks arvestati nende kolme lehe tiraažiks 3000 eksemplari. Kuid esialgu leht tulu ei toonud. Kolme lehe väljaandmiskulud olid 1907. aastal ühtekokku 12 569 rbl. 59 kop. Terve ettevõtmine tõi seltsile 3496 rbl. 11 kop. kahju.

1908. aasta eelarves oli toimetajale ette nähtud 1000, abitoimetajale 900, raamatupidajale 600 ja autoritele honorariks 1000 rbl. Kõik kulud kokku olid 9300 rbl., sh. paber ja trükkimine 3500 rbl. Abitoimetajale ettenähtud summa jäi arvatavasti kasutamata, sest sel aastal seda ei olnud. Alles 1910. aastal hakkab selleks Jaan Mägi, kellele 1913. aastal tuleb omakorda appi Jaan Hünerson. J. Mägi toimetusest lahkumise järel, alates 1916. aastast, toimetab *Põllutöölehte* ainuüksi Jaan Hünerson. 1918. aasta suvel, Saksa okupatsiooni tingimustes, pidi *Põllutööleht* aga oma ilmumise lõpetama.

Võiks küsida, kas pärast Vabadussõja lõppu ei tundud huvi *Põllutöölehe* taaselustamise vastu. Miks hakkas J. Hünerson Tartus välja andma *Põllumeest*, aga mitte *Põllutöölehte*? Kuhu oli jäänud Tartu Põllumeeste Seltsi initsiatiiv? Teame, et viimase eesotsas oli neil aastatel Jaan Mägi, kes oli ise kord *Põllutöölehe* toimetajaks. Uus *Põllumees* ei küündinud *Põllutöölehe* tasemeni, ka oli ta tunduvalt väiksem, kui aastamahtu arvestada. Võibolla oli põhjuseks see, et kaalukamate kirjatööde avaldamise ajakirjaks sai *Agronoomia*, mis alustas ilmumist 1921. aastal.

Nüüd – enam kui kolmveerand sajandi möödudes – on *Põllutööleht* tükike Eesti, peajasjalikult põllumajanduse ajalugu. Siia on talletatud hulgaliselt ajaloolisi fakte, siit leiame õpetusi, mis sobivad ka praegusesse talumajandusse. Ilma *Põllutöölehetä* oleksime praegu vaimselt tublisti vaesemad.

Kirjandus

- Eisenschmidt, A. "Põllutööleht" ja tema arvustajad. – Põllutööleht, 1910a, nr. 36, lk. 297...298, Põllutööleht, 1910b, nr. 37, lk. 305...306, Põllutööleht, 1910c, nr. 38, lk. 313...315.
- Hupel, A. W. Lühike õppetuse... – 1766...1767.
- Jakobson, C. R. Teadus ja seadus põllul. – I osa 1869, II osa 1871.
- Jakobson, C. R. Kuidas põllumees rikkaks saab? – 1874.
- Jakobson, C. R. Kuidas karjad ja nende saagid meie põllumeestele rikkuse allikaks saavad. – 1876.
- Jakobson, C. R. Eesti hobused. – 1876.
- Kuum, J. Esimeste eestikeelsete mesindusraamatute juubeliks. – Aiandus ja mesindus, Tln., 1983, lk. 138...141.
- Markus, G. Mõistlik põllumees. – 1896.
- Obram, R. Põllumehe käsiraamat. – 1893.
- Uus põllutöö ajakiri. – Põllutööleht, 1908, nr. 53, lk. 453.
- Willmann, Fr. W. v. Juttud ja Teggud kui Monkingad Õpetussed, mis maiapidamise pärrast tarvis lähtvad. – 1782, kordustrukid 1787, 1804, 1838.